



Foto: Andraž Gregorič

Tina Vrščaj

Kompleksnost človeške narave

(Ob romanu J. M. Coetzeeja *Jezusovo otroštvo*)

Enigma naslova

Naslov novega romana Johna Maxwella Coetzeeja, dvakratnega Bookerjevega in (enkratnega) Nobelovega nagrajenca, je nekoliko nenavaden. Prve asociacije ob *Jezusovem otroštvu* (*The Childhood of Jesus*, 2013) nas lahko privedejo k istoimenski knjigi nekdanjega papeža Josepha Ratzingerja, v kateri je ta zbral in razložil tisto malo snovi, kolikor je znane o otroški dobi Jezusa iz Nazareta. A vednost o Kristusu, njegovih mladih letih in poznejših dejanjih nam bore malo pomaga razumeti Coetzeejev zagonetni roman, ki razen naslova z Ratzingerjevo knjigo nima prav dosti skupnega. Ne le zato, ker v delu ni junaka, ki bi se imenoval Jezus; tudi sicer roman ne izpolnjuje pričakovanj, ki jih sproža naslov.

To seveda še ne pomeni, da je prav vsaka navezava na začetnika krščanstva izključena. Nasprotno, Coetzeejev opus živi bogato intertekstualno življenje in *Jezusovo otroštvo* v tem pogledu ni izjema. Glavne junake zaznamujejo nekatere lastnosti in dejanja, spričo katerih jih lahko vzoporejamo z najpomembnejšimi figurami svetopisemskega nauka. Simón prevzame skrb za otroka Davida, ki ni njegov sin, in mu postane tako dober oče, kot je le lahko kateri koli oče svojemu sinu. V tej svoji dobroti in očetovskem zaščitništvu spominja na Jožefa. Lahko bi bil celo aluzija na Boga očeta, saj ga nekateri imenujejo boter (*godfather*), njegovemu varovancu pa po vsem sodeč pripada vloga božjega sina. Mali David (Jezus je bil iz Davidovega rodu) želi reševati ljudi in živali, rad bi jim vdihnil življenje, jih obudil od mrtvih; ob neki priložnosti "pričara" vino; ob drugi menda zleze skozi bodečo žico, pri čemer izgubi oblačila in njegovo telo dobi rane. Ob izpadu nasilneža Dage meni, da se sovražniku ne smemo postavljati po robu z nasiljem, ampak mu nastavimo lice. V šoli na tablo zapiše Jezusove besede "Jaz sem resnica". Simóna v njegovi bližini

občasno “prešine, da to morda ni le bister otrok – na svetu je mnogo bistrih otrok –, ampak še nekaj drugega, nekaj, za kar ta trenutek nima besede”. Ko po nesreči z žerjavom Simón leži v bolnici, se mu v sanjah prikaže fant v kočiji s konjema (Platonova prispodoba človeka): gol je, le okrog ledij ima ogrinjalo. David je svojevrsten Jezus tudi s tem, da okrog sebe zbira svoje zaščitnike in “učence” (naključnega štoparja, zdravnika itn.), da bi jih popeljal v novo življenje. Pojavi pa se tudi aluzija na devico Marijo: njeno vlogo odigra Inés (kar pomeni Sveta), ki ji otrok tako rekoč pade z neba v naročje kot dar, in sicer prav tedaj, ko je vsa odeta v deviško belo. Za piko na i v romanu ne umanjka niti Sveti Duh v podobi *señorja* Paloma, gospoda Goloba, ki goji golobe in, rečeno pošteno, razen omenjene implikacije nima druge, svoje funkcije.

A to še ni vse. *Jezusovo otroštvo* ne namiguje le na sveto družino in sveto trojico, ampak tu in tam uporablja tudi druge motive in teme krščanske tradicije. Pojavljajo se denimo ribe, zvezde in kruh, ki je tu vsesplošna hrana. V *Prvi Mojzesovi knjigi* beremo o vesoljnem potopu in o vseh bitjih, ki pridejo z ladjo; tudi pri Coetzeeju ljudje v novo deželo in novo življenje prispejo z ladjo. V pogovorih je večkrat tako ali drugače omenjeno posmrtno življenje in prevladujoča misel je – četudi mogoče namenjena predvsem temu, da bi potolažila otroka –, da ne umremo, ampak po “smrti” živimo naprej v drugačni obliki. Nekaj namigov (npr. Davidove sanje o potopljeni ladji) je nekatere kritike celo napotilo na misel, da imamo v tem romanu v celoti opravka s posmrtnim življenjem. Navsezadnje se junaki znajdejo v družbenih razmerah, kakršnih, kolikor vemo, na Zemlji ni najti, prejšnje življenje pa je nedostopno, pozabljeno. Vprašanje je sicer, ali je takšno razumevanje popolnoma upravičeno. Coetzeeju bržkone ne gre za to, da bi domislil enega od mogočih posmrtnih svetov, temveč bolj za alegorijo človekovega iskanja boljšega sveta. V človekovi naravi je, da si želi več, kot ima, in da nenehno hrepeni po novem, drugačnem življenju, s čimer je obsojen na večno iskanje. Zato se knjiga začne s prihodom v novo življenje in sklene z odhodom v – novo življenje. Toda prav s toposom novega življenja se vendarle vpisuje tudi v značilno krščansko tradicijo, ki se je v literaturi najizraziteje ubesedila pri Danteju in Dostojevskem.

Zlasti če vzamemo naslov romana dobesedno, v njem torej slej ko prej res naletimo na povezave z *Biblijo* in lahko na njih zgradimo temu ustrezno interpretacijo. A taka pot ni nujno najbolj prava. Avtor sam se je namreč od tistih branj, ki se oklepajo naslova kot zvezde vodnice za razumevanje romana, že vnaprej distanciral. Decembra 2012 je na Univerzi v Cape Townu, preden je začel javno branje odlomka iz tedaj še

nenatisnjene knjige, povedal, da je želel – a to ni bilo mogoče – roman objaviti s prazno naslovnico. Bralec bi šele po končanem branju, ko bi obrnil zadnjo stran, zagledal naslov. Ta naj torej ne bi vnaprej določal in obremenjeval njegovega branja, pač pa bi mu omogočil, da za nazaj na roman projicira vse tisto, kar ve ali si misli o Jezusu Kristusu. Sam avtor torej bralcu odsvetuje, da bi like romana meril ob že poznanem zgledu začetnika krščanstva. Doseči želi kvečjemu nasprotno: omogočiti in spodbuditi ustvarjalno premišljevanje o liku in pomenu Jezusa v novem kontekstu. Ta novi kontekst pa je tako drugačen, da je vprašanje, ali knjiga sploh govori o otroštvu tistega Jezusa, ki ga poznamo. Ne nazadnje so omenjeni namigi na Jezusovo življenje zgolj drobna semena, ki se v romanu pravzaprav porazgubijo. Le od bralčeve vnaprejšnje naravnosti je odvisno, ali se bodo v njegovi glavi razrasla v velike ideje ali pa ostala jalova zakopana globoko v zemlji papirja.

Katero od teh branj bolj ustreza Coetzeejevemu duhu? Ni nujno, da so nam avtorjevi nazori vrhovna avtoriteta za razlago njegovega dela. Povsem zanemarljivi pa vendarle niso. In tu nemara ni nepomembna okoliščina, da o Coetzeejevem odnosu do religije ni prav dosti znanega. V tretjem delu *autrebiography* (avtorjeva skovanka za avtobiografijo o nekom “drugem”) *Prizori iz podeželskega življenja* je nekje (o sebi) zgolj zapisal: “Čudno je, ko se zaloti, da premišljuje o Jezusu kot o vodniku. Ampak kje naj išče boljšega?” Ta opazka je morda pomenljiva, a ostaja osamljena; druge konkretne namige na religijo je v njegovem življenjepisu težko najti. V *Jezusovem otroštvu* imamo celo še manj kot to; zaman bi v njem iskali avtorjev odnos do vere. Coetzee je sicer odprl bogato skrinjo krščanskega izročila, a vanjo je segel previdno, nikakor ne pregloboko. Posnel je vrhnjo plast in z njo kot s sladkorjem potresel svoje besedilo. Toda globine romana tičijo drugje, čeprav vsem omenjenim aluzijam ne moremo čisto odrehati pomena. Skupaj z drugimi elementi ustvarjajo nekakšno brezčasno, arhetipsko zaledje, ki, kot bomo videli, predstavlja kontrast plitkemu življenju ljudi, očiščenih lastne preteklosti, zgodovine, spominov in celo pisane palete čustvenosti.

Lekcija, ki se je lahko naučimo iz naslova, je torej predvsem, da je Coetzee prikriti šaljivec. Tip naslova, ki mu pripada tudi zadnji roman, je zanj simptomatičen. Deluje smrtno resno, a ga brez zapletene ironije sploh ni mogoče raztolmačiti. Coetzeejeva navidezna resnoba je vselej postavljena pod vprašaj, najsi poslušamo kak pogovor z avtorjem ali beremo, kar je zapisalo njegovo pero. Fant David je kot riba “*ali kot kot riba*” (še ena aluzija na Kristusa), ki se vselej izmuzne iz rok. Zato je najboljše ohraniti ambivalenco tega romana, kot ohranjamo ogrožene

živalske vrste. Če v Coetzeejevi novi človeški družbi, na videz tako idilični, ljudem primanjkuje smisla za ironijo in če v svetu ne morejo videti nobene dvojnosti, teh lastnosti vsekakor ne primanjkuje ne avtorju ne protagonistu; "dvojnega gledanja" pa mora biti sposoben tudi bralec, da se mu kompleksna mojstrovina ne bi skrčila in razbarvala kot srajca, oprana na previsoki temperaturi. Naslov ne sme usmerjati našega branja, čeprav roman brez tega naslova ne bi bil to, kar je. To je pač ena od mojstrovih domislic.

Tujec in tujek

V *Jezusovem otroštvu* pričara Coetzee nenavaden svet. Moški in otrok prispeta v tuje okolje. O tamkajšnji ureditvi ne vesta ničesar, odnosov, kakršni vladajo med ljudmi, nista vajena. Pravzaprav jima je neznano prav vse, celo to, koliko so vredni reali ali katere usluge so plačljive in katere so zastonj. Špansko znata slabo, toliko pač, kolikor sta se tega jezika uspela naučiti v nekaj tednih v taborišču, vmesni postaji, iz katere sta pripotovala v Novillo. Občasni španski izrazi, npr. *estibador*, *llave maestra*, *el viejo* in *jovencito*, nas opominjajo, da vsi pogovori in življenje nasploh potekajo v španščini, kar v nejevoljo spravlja tako Simóna kot Davida. Atmosfera, ki jo ustvarjajo tuji napisi, na primer *Centro de Reubicación*, in pa formalno čisto prijazni, a premalo učinkoviti uradniki, je zato begajoča in utesnjujoča. Ves čas se nekaj nerodno zatika. Zatakne se že na začetku s sobo, ki je prosta in na razpolago novima prišlekoma, a kaj, ko ne najdejo ključa zanjo oziroma je ta v pisarni, do katere je težko priti in je naposled prav tako zaklenjena. Stvari v novem svetu pač potekajo nepredvidljivo. Centrova uslužbenka Ana prišleka po zapletu s sobo povabi, naj prenočita pri njej; a kako smo presenečeni, ko ju namesti kar na svojem vrtu, zunaj na mrazu, pod improviziranim "zavetjem" iz pločevine. Simón pride kot tujec in se iz te vloge ne more in ne more izviti. Vse mora dojeti na novo kakor novorojenec, prilagoditi se mora novemu načinu bivanja. Prav do konca mu s sebe ne uspe zbrisati nelagodnega vonja po tujem. Čuti se drugačnega, čeprav ga drugi lepo sprejemajo. Tujec je, medtem ko mali David, ki ima pri spajanju z okoljem tudi svojevrstne težave, postane nekakšen tujek v tkivu družbe. Glavna junaka romana sta *tujec* in *tujek*.

Temo tujstva je avtor vpisal v roman iz svojega lastnega tkiva. Coetzee je vedno skrbno varoval svojo zasebnost in v očeh javnosti vse do nedavnega ostajal tujec. Šele leta 2012 je izšla prva celovita biografija Nobelovega lavreata, ki nudi ne le sistematični pregled njegovega opusa,

ampak skrbno obravnava tudi dotlej slabo raziskane osebne zadeve. V afrikanščini jo je z zavzetostjo spisal J. C. Kannemeyer, ki ga je obsežna knjiga bržkone tako dokončno izčrpala, da je umrl, še preden je izšla. Biografija nam skrivnostnega avtorja toplo približa, čeprav ga ne razkrije povsem, kot ne more nobena knjiga človeka.

V tej biografiji, nekaj pa tudi že v Coetzeejevih *Prizorih iz podeželskega življenja*, beremo o njegovih premnogih občutjih tujstva. Že kot otrok se je povsod čutil tujca, ker je imel afrikanske korenine, a so pri njih doma govorili angleško. Bil je drugačen od afrikanskih otrok, saj doma niso negovali ne religije ne nacionalističnih idej. Sebe je zmeraj dojemal kot obstranca in outsajderja. Ko je preskočil razred in bil mlajši od vseh, ki so ga obkrožali, še toliko bolj. Tudi njegova zadržana narava je prispevala k temu, da se ni nikoli povezal v kako skupino. Z okolico se je morda do neke mere spojil edino med igranjem kriketa. Občutek, da je tujec in prebivalec obrobja, ga je preganjal doma ter ga pozneje zasledoval v Angliji in Ameriki. Čeprav je v Angliji zlahka našel dobro zaposlitev kot programer in je bil v Ameriki toplo sprejet na doktorski študij, ga je spremljalo dejstvo, da prihaja iz zatohle Južne Afrike. Te identitete se je venomer zaman otresal. Polnila ga je z občutkom, da so njegove kulturna in politična dediščina ter izobrazba tretjerazredne v primerjavi s širnim svetom, v katerega je prišel.

Doživljeno tujstvo se prebije v roman z močno medbesedilno aluzijo: *Jezusovo otroštvo* vzbuja občutek kafkovske atmosfere. Stopnjujejo ga uradi s svojimi zapletenimi postopki in težavami. V tem svetu vlada neka nedoločljiva, nerešljiva nedostopnost, ki tudi bralca napravi za tujca. Čeprav se roman s tonom celote nazadnje osvobodi kafkovskega okrilja, ga to vendarle obarva z nekaterimi značilnimi odenki. Klavstrofobija nas znotraj na novo postavljenega sveta napade že zaradi podrobnosti, ki bi morale biti človeku v veselje. Tako je denimo skoraj vse zastonj, na voljo vsem, vendar pa nekako nič ni zares za vse ali pa kaka reč ni na voljo takrat, ko jo kdo potrebuje. Tudi ko Simónu na krožnik naložijo veliko in brezplačno porcijo testenin s paradižnikovo mezgo in so te več kot dovolj nasitne, ostane nepotešen, ker je ta hrana brez soli. A ne le hrana; celotno življenje je nezačinjeno. Kot glasba z radia je, razmišlja Simón: predvidljivo, a vseeno tuje, brez vzponov in padcev, neznosna slika monotoničnosti, okleščena vsake pretresljivosti, povrhu pa še zabeljena z notorično nedosegljivostjo. Ko Ana iz Centra, ki mu je vseč, čeprav ga spominja na nuno, gola pozira na delavnicah z živim modelom, so žal vse tovrstne delavnice že polne in se jim ne more pridružiti. Podobno nedostopen je klub *Salón Confort*. Simón izve, da je to nekakšen bordel, kjer poskrbijo

za moške potrebe, zato se včlani vanj, poln pričakovanj. Čaka na klic ali pismo, ki bi ga obvestilo, da ga bo katera od "terapevtk" sprejela; a izkaže se, da je čakalna doba dolga, pravzaprav predolga, da bi za časa romana prišel na vrsto. Odrasli junak *Jezusovega otroštva* je na vsakem koraku obsojen na isto brezupno čakanje kot Kafkov človek pred vrati postave. Tujcu v tujem svetu vladajo tuja, nevidna pravila.

Čeprav se Simón počuti že nekoliko starega, si želi zblížanja s kako žensko; a taka zblížanja spet niso pristna. Njegova osrednja identiteta je prežeta z libidom, intimnost pa išče tudi zato, da bi se lahko nekomu zares izpovedal, se povezal in razbremenil. Vendar tudi tu ostaja pred zaprtimi vrati. Prijateljica Elena, ki ga niti malo ne privlači, saj je mehanična, stvarna in brez spogledljivosti, iz naklonjenosti Simónu pristane na to, da od časa do časa lahko počneta *tisto*, se pravi občujeta, če ga že preganja občutek, da je to *tisto*, kar potrebuje in bo tako mirnejši. Vendar njega početje *tistega* niti najmanj ne zadovolji in ga z žensko ne zbliža, kakor je pričakoval. Nasprotno, od nje ga še odtuji.

Simónu, ki se ne more odpovedati staremu načelu ugodja in sprejeti nove realnosti, ugodje polzi iz rok kot riba. Elena, sodelavec Eugenio in drugi mu skušajo dopovedati, da so njegova pričakovanja, da bi ga ženske iz Salóna, "manjvredni posnetki ideala", zadovoljile ali da bi ga vrtinci strasti osrečili, zmotna in narobe usmerjena. Ugodje v tej družbi nima domala nobene veljave, bržkone zato ne, ker so ljudje spregledali njegovo kratkoročnost in plitkost. Razkrinkali so strukturo želje: reproducira se v neskončnost in ni nekaj, kar bi bilo mogoče potešiti in odpraviti. Prav to neskončno odlaganje kakršne koli potešitve, vztrajanje v čustveni lakoti, asketizem, ki prezira vsako ugodje – v kar je Simón tod prisiljen –, ob tem pa še namigi, da je to najboljši vseh svetov, dajo bralcu pošteno misliti. Je odprava želje rešitev ali dokončna zapadlost tujstvu? Je tujec, če se udomači v svetu paradigmatske tujosti, manj tujec? Kakšna bi morala biti skupnost, ki ne bi bila zgolj skupek tujcev?

Prijazni kolektiv fizičnih delavcev

Simón je nenehni nezadovoljnež, a zato ni odbojen, saj nam je – v nasprotju z večino drugih oseb v romanu – podoben. Na dokih se svojim tovarišem, pristaniškim delavcem, pritožuje, da so njihovi fizični naporji jalovi in brez smisla. Garajo kot vprežna živina, medtem pa podgane v njihovem skladišču pridno pospravljajo žito, ki so ga v vrečah raztovorili na svojih plečih. Zakaj ne bi uporabili žerjava in drugih pripomočkov? Ali

počeli česa koristnejšega? Toda njegovim tovarišem z Álvaro in Eugeniem na čelu je delo, ki ga opravljajo, še zlasti prav fizično delo, neoporečna vrednota, o kateri ne dvomijo. Tudi zato ne, ker kot najvišje dobro vidijo tovarištvo, ki se razvije pri skupnem delu in ga brez tega ne bi bilo.

Žerjavi in drugi stroji v svetu romana sicer obstajajo, a jih ljudje večinoma ne uporabljajo. Vse kaže, da je ta družba preseгла fascinacijo s tehnološkim napredkom, tako značilno za današnji zahodni svet; dognala je, da strojev pravzaprav ne potrebuje, vsaj večinoma ne, in se je vrnila k osnovam, človekovim rokam. Na dokih (razen Simóna) prav nič ne čutijo potrebe po pomoči tehnologije. Nekega dne zaradi spleta okoliščin in Simónovih pobud vseeno preizkusijo žerjav in zgodi se nesreča, v kateri je Simón poškodovan. Prav ta pripetljaj nekako podčrta prepričanja njegovih sodelavcev, njegova lastna pa postavi pod vprašaj. Krmiljenje žerjava ali delo v pisarni ni v nobenem pogledu nič boljše, nič več vredno kot delo fizičnega delavca. Ne samo da je nevarno, ampak človeka vrh tega prikrajša za stik s samo stvarjo. Álvaro Simónu odgovarja: “Ti bi nas torej rad osvobodil življenja surovih naporov. Želiš, da zapustimo pristanišče in si najdemo drugo delo, kjer ne bomo mogli več dvigovati tovora na svoja ramena, ne čutiti, kako se premika žitno klasje v vreči, ko prevzema obliko naših teles, ne slišati njegovega šelestenja; kjer bomo izgubili stik s samo stvarjo – s hrano, ki nas hrani in nam daje življenje.”

Tabu fizičnega dela, ki ga je Coetzee prevpraševal že v svojih prejšnjih knjigah (v katerih so se njegovi beli junaki na primer lotevali “nižjih” opravil, določenih za črnce), je tu postavljen na glavo: telesno garanje ni sramotno, temveč hvalevredno početje, ki krepi človekova telo in duha. Pristaniški delavci v tem nenavadnem novem svetu uhajajo tudi drugim stereotipom; zelo kultivirani so in celo filozofsko navdahnjeni. Radi polemizirajo s Simónom in pri tem večje uporabljajo pojme, kot sta “resničnost” in “zgodovina”. Navsezadnje ob večerih celo obiskujejo filozofske tečaje v Zavodu.

Idila je videti popolna. Vsi tečaji od filozofije do jezikov in risanja so zastoj. Avtobusi, nogometne tekme, obroki v Zavodu in v veliki meri tudi zdravstvena oskrba – vse to je brezplačno. Vsak prišlek dobi skromno bivališče, podporo za priseljence in službo. Pred nami je kot prt razgrnjena od kafkovskega nevidnega, a vsenavzočega Zakona vodena socialistična družbena ureditev, družba socialne blaginje. Prav zato, ker je bilo vse postavljeno na novo in ustvarjeno v kolektivnem duhu, skoraj nihče ne izkorišča in ne zlorablja prednosti. Tukajšnji ljudje so nenavadni: zmeri, ne poznajo lakomnosti. Veliko ‘delajo na sebi’, se na primer dodatno izobražujejo v Zavodu ne glede na starost ali poklicno usmerjenost.

Na dokih med delavci ni posebne hierarhije; delovodja Álvaro sicer nadzira potek dela, vendar se do svojih delavcev sploh ne vede kot nadrejeni, ampak je ustrezljiv, pozoren in z njimi tovariški, če ne naravnost razsvetljen. A v tem sploh ne izstopa. Tudi drugi ljudje tukaj na splošno drug drugemu, celo popolnim tujcem, želijo samo dobro. Ker jim nič ne manjka, so naravnani dobrohotno. Vedejo se, kot da so premagali "nižje" strasti, kakršne so poželenje, jeza, zavist, sovraštvo, ali kot da so rojeni brez njih. Apetita po mesu skoraj ni, zato Simónu ob njegovem povpraševanju, kje bi ga lahko kupil, čisto resno in dobronamerno predlagajo, naj ujame kako podgano. Celó ljubezen je ljudem tuja, tiste vrste ljubezen med moškim in žensko. Priznavajo predvsem prijateljsko in tovariško ljubezen, o čem drugim, se zdi, sploh ne vejo in nočejo vedeti nič.

Kolektivna miselnost okolja protagonista – izrazitega individualista – utesnjuje, a roman ni tendenčno nedvoumno naperjen proti njej. Celó sam Simón ob neki priložnosti, ko ima *señor* Daga nasilni izgređ na dokih in rani Álvaro, fantu razlaga, kako si vsakdo misli, da je poseben, a je to le iluzija: "Radi verjamemo, da smo nekaj posebnega, fant moj, vsak izmed nas. A strogo gledano to ne more biti res. Če bi bili vsi nekaj posebnega, ne bi ostalo nič posebnega več." Toda to je le ena plat medalje. Ta miselnost v skrajni posledici odpravi sploh vsako posebnost. Tudi če nihče ni nič posebnega, namreč (tavtološko) ne ostane nič posebnega več. A to nujno posledico bo Simón doumel šele pozneje. Vmes pa – za hip – utrujen od svojega tujstva tudi sam popusti mamljivi ponudbi brezizjemnosti in vseenakosti. Tudi sam si na trenutke zaželi biti prijazen in dobrohoten. Je v tem mar kaj slabega?

Utopija ali antiutopija?

Jezusovo otroštvo ne podaja jasnih in preprostih receptov. Podoba sveta v njem ni ne črna ne bela. Ni model za to, kakšna bi družba morala ali kakšna ne bi smela biti, temveč je ustvarjalni pisateljski laboratorij za prikazovanje kompleksnosti človeške narave, medsebojnih odnosov in družbenih projektov. Družba, prikazana v romanu, je bila zasnovana tako, da bi bila čim boljša in urejena; naseljujejo jo dobronamerni ljudje in v njej ni prostora za pomanjkanje ali trpljenje. Toda Simón je ukrojen po drugačnem kopitu, pri prilagajanju ga med drugim ovira trdovraten spomin. Spominja se drugačnega bivanja in podobno kot Kandid se sprašuje, ali je to res najboljši vseh možnih svetov. Bralec skozi njegova čutila dožema, da ima tudi ta na videz krasna nova družba svoje pasti. Pravzaprav

je že na prvi pogled preveč sterilna, *sterilizirana*. Ljudje so dobesedno "očiščeni" spomina na življenje, kakršno so živeli prej; ne pomnijo svojcev in ne iščejo jih. Zares so zaživel na novo. Vsi govorijo španski jezik, ki so se ga priučili, družno so se odpovedali preteklosti in tradiciji. Ne vemo, kje se zgodba odvija, vemo le, da ne v Španiji ali drugih znanih krajih. Prostorsko in časovno lebdimo v popolni nedoločenosti. Dobimo le drobne detajle, ki še poudarjajo razmejenost od kakršne koli tradicije (in takšna iztrganost je za romaneskno besedilo prav nenavadna). Eden takih je na primer čudaška zmeda s kitico iz Goethejeve pesmi v nemščini, o kateri pa David in Simón mislita, da je v angleščini. Ljudje ne vedo (več), kakšni so drugi jeziki. Zgovorno je tudi, da so sicer nadvse raznovrstni tečaji na področju jezikoslovja skrčeni na učenje raznih stopenj španskega jezika, ne ponujajo pa: "Nobenih drugih jezikov. Nobene portugalščine. Nobene katalonščine. Nobene galicijsčine. Nobene baskovščine. Nobenega esperanta. Nobenega volapika." To ni družba raznolikosti, zato v njej ni potrebe po razlikah in po pojmih narodnost, kultura in tradicija. Različnost je preventivno odstranjena, da ne bi prišlo do neenakosti. Ta kirurška rešitev družbenega vprašanja pa Simóna, pri katerem je ideja raznolikosti vendarle nekako preživela in tudi spomin pri njem še ni čisto zamrl, polagoma začinja dušiti. Vse bolj postaja jasno, da je utopično stanje pravzaprav bližje svojemu nasprotju.

Značilno antiutopičnih potez je vse več. Simón denimo takole potarna: "Vsi nama želijo samo dobro, vsi so nama pripravljene izkazovati prijaznost. Varno plujeva na oblaku dobrohotnosti. A vse to ostaja nekoliko abstraktno. Lahko dobrohotnost sama na sebi zadovolji naše potrebe? Kaj ni v naši naravi, da hrepenimo po čem bolj otipljivem?" Skozi te besede se oglašča pomislek, da takšna družba ni primerna za človeka zaradi njegove narave, in to je morda celo osrednja nit romana. Prav človekova narava namreč avtorja priteguje veliko bolj kot sama družba. Novo družbo si mora izmisliti preprosto zato, da bi z njo eksperimentiral in v njej zunaj ustaljenih predstav, ki jih gojimo o sebi, razgalil našo naravo. Po svoje je prav vsaka družba nekakšna kletka, v kateri je človeku, bitju nagonov, neudobno in tesno, hkrati pa – varno. A Coetzee špekulira z ureditvijo, ki naj bi bila človeku predvsem brezosebno prijazna. Tako očitno prijazna, da skoraj ne opazimo, kako v osnovi temelji na izbrisu in zanikanju vsega prejšnjega; prejšnje pa je vzkliko iz samega človeka. Coetzee tega ne problematizira že vnaprej. V *Jezusovem otroštvu* ne gre za to, ali je človekova narava dobra ali slaba, ampak za uvid v bistvo te narave, kakršna je. Človek se ni rodil kot svetnik in ni razsvetljeni Buda. Narava mu večinoma ne narekuje tega, kar je oznanjal Jezus svojim učencem.

Prav zato ima roman pod drobnogledom Simóna, človeka, ki ljudi v tej družbi sicer ceni, a jim ni podoben in se jim težko prilagodi. Pooseblja to, kako je biti človek. Z njim se poistovetimo, pod njegovim okriljem se varno skrijemo. Takega občutka varnosti pa nam ne daje zato, ker bi zadeve obvladoval (saj jih ne), temveč ker nam je edini od junakov podoben. Človeški je, to pa pomeni, da je večni iskalec smisla in lovec lastnega repa. Je bitje spominjanja, bitje, ki potrebuje zgodovino, da bi se iz nje učilo. Zahteven in visokoleteč je, zato mu ne zadošča, da ima streho nad glavo, delo in dobrohotne tovariše. Človekove lakote ne moreta potešiti kruh in voda; marsikdo bi, tako kot Simón, raje biftek, prepojen s krvjo. Človeku kot bitju libida ne zadošča zgolj mehanski, fizični stik z drugo osebo, ampak hoče več. Tako je obsojen na stalno nezadovoljstvo, ker je zazrt onstran tega, kar ima ali mu je na voljo; ker je bitje strahu in fantazije. Človek se vrti v krogu, vendar ga Coetzee zato niti najmanj ne obsoja; ve, da takega kroga ni mogoče preprosto prekiniti; ve, da se ljudje ne morejo kolektivno odpovedati svoji preteklosti, strastem, človeškosti, ter se zaveda, da zato človeška skupnost *Jesusovega otroštva* v sebi nosi nekaj umetelnega. Nekaj srhljivega. Kajti tudi če bi bila popolna pozaba vsega prejšnjega in čisti začetek iz nič – hipotetično, s kakim posegom v možgane – mogoča, se zdi, da bi bil to konec človeka, kakršen je dan po naravi. To bi bila dovršitev razsvetljenstva v Adornovem smislu. Za človekom bi ostala prazna lupina. Ta roman je tako med vrsticami lahko tudi svarilo preveč vnetim družbenim prevratnikom različnih provenienc, ki poenostavljajo razmerje med družbo in posameznikom ter pri načrtovanju največkrat zanemarjajo prav zakonitosti človekove narave.

Coetzeejev osrednji in zanj tipični moški junak meni, da so človeku glavno vodilo pravzaprav njegova poželenja in da mu je mati narava dala intuicijo zato, da se nanjo tu in tam zanese. Človekova narava torej ni takšna, kakršna je, zato da bi jo vedno presegali, se ji odrekli, jo načrtno puščali za seboj kot ostalino zgodovine, tako kot je na primer človek skozi evolucijski razvoj nekje na poti pozabil svoje poraščene štirinožne prednike. S to naravo je mogoče pojasniti tudi nekatere nasilne odklone v romanu, na primer tistega gospoda Dage, ki ga očitno vodijo prav nič altruistične in dobrohotne animalične strasti, a začuda ni deležen povsem jasne obsodbe. V svetu brezosebne dobrohotne tujskosti utegne v vsaki naravni strasti tičati kanček pozitivnosti. *Jesusovo otroštvo* tako prežema za avtorja značilno nekonvencionalna in zapletena etična podstat.

Človeku je njegovo bistvo skrito, zakaj nekako samoumevno je in kot vse samoumevne stvari neopazno. Naša narava nam je tako domača, da je ne vidimo. Nosimo jo obrnjeno navznoter, Coetzee pa jo v tem romanu

sleče s človeka, zaviha navzven in obesí na vrv, da je vsem na očeh. Postavi zid, ki blokira naravo, da ta postane glasnejša in se izrazi v očitnih simptomih. Nova dežela s svojim delovanjem je tak zid. Obenj najglasneje trči fantič David, saj ga preprosto ne vidi. Večkrat česa ne vidi ali pa vidi stvari, ki jih drugi ne; mogoče jih vidi le tisti, ki gleda s srcem, kakor denimo don Kihot ali Mali princ. Tako tudi David opozarja na tisto človeško in individualno, kar nas povzdiguje nad robote.

A problem ni le to, da je v romanu prikazana skupnost neusklajena s človekovo naravo. Njene pomanjkljivosti so še drugačne. V Novilli se skoraj vsi – tu in tam najdemo izjemo, ki potrjuje pravilo in roman rešuje shematičnosti – držijo napotka, biti dober do drugega, vzgojeni in kultivirani so. A kaj se primeri, ko se v tej sijajno urejeni družbi pojavi samosvoj osebek, David, tujek, ki štrli ven? Nekdo, ki je zares nekaj posebnega? Fant, ki, če malo pretiravamo, kot glasnik nove vere mogoče res ubira korake po stopinjah Jezusa? Ki kakor Jezus postane boleči trn v peti obstoječemu sistemu in ga mora sistem zato odstraniti ali predrugačiti? Ta družba zmore povprečno ljubezen do povprečnih ljudi, ne ve pa, kaj bi počela z nenavadneži. “Ti si izjemen otrok in ne vedo, kaj početi z izjemnimi otroki,” Davidu odklonilni odnos šolskih avtoritet razloži Inés, njegova “mati”. Bralec sicer ne ve zanesljivo, kaj se godi v Posebnem učnem zavodu v Punto Arenasu, kamor šolski uradniki Davida po vsej sili pošiljajo, ker v učilnici menda ne uboga. A najverjetneje bi tamkajšnje osebje šestletnega fanta prenetlo kot testo in ga speklo v nov kruh, oblikovan po njihovi podobi. Vse bolj postaja jasno, da je utopija družbe brezizjemnosti, ki je za kratek hip premamila tudi Simóna, pravzaprav antiutopija inženirstva človeških duš.

Tudi tisto, kar je sprva delovalo simpatično, se tako polagoma sprevrča v svoje nasprotje. Subtilnega bralca ob branju romana kmalu začanja preganjati tiha groza spričo splošne dobrohotnosti, v kateri nihče več nima nikogar rad kot njega samega, ker bi bil nekaj posebnega, ampak imajo vsi radi vse, kakor roboti, in tako posamezniki izgubijo svojo individualnost ter se začnejo zlivati z drugimi v eno spojino. Pravzaprav postaja bolj in bolj razvidno, kako pretirano kolektivistično usmerjena družba – utopija – utopi človekovo individualnost, torej tisto, kar Coetzee sam visoko ceni in kar v romanu vsak na svoj način predstavljata predvsem David in Simón. Prebivalci Noville so, tako jih vidi Simón, enodimenzionalni in suhoparni. Ne le da so očiščeni preteklosti, ampak so tudi resni, tako resni, da vsako stvar razumejo dobesedno, enoznačno ter ne zmorejo opaziti humorja ali prepoznati retoričnosti nekaterih pripomb. Ne zaznavajo dvoumnosti in ne premorejo radovednosti, ki je spet nekaj individualnega. To, da junaki ne

zaznavajo ironije, s katero jim postreže Simón, jim jemlje status čisto pravih ljudi – na tej ravni jim spodleti tako kot umetni inteligenci. Neki kritik se je pritožil, da je vedenje junakov robotsko in da je takšen tudi njihov govor. Toda saj prav to je Coetzeejeva poanta. Pred sabo imamo očiščena in mehanizirana bitja, programirana na preživitveni minimum, s katerim naj bodo povsem zadovoljna. Njihova telesa so skromna, osebnostno pa dosegajo nadpovprečno raven delovanja, vse v skladu s postavljenim moralnim kodeksom. Teh ljudi ne slišimo, da bi tarnali nad svojimi usodami, ampak so zanje hvaležni – tako kot poslušni podložniki v legendi o Velikem inkvizitorju. Toda to nas ne pomirja. Če nam protagonist ne bi služil kot smerokaz, ob katerem uvidimo, da so ostali nekako “programirani”, bi bili resnično v zadregi, kaj naj si o njih mislimo. Coetzeejevo sporočilo se po vsej verjetnosti nagiblje k poanti: tovrstna, še tako dobronamerna družba, je človeku krivična. Ti ljudje pa, še tako dobrohotni, so otopeli. Če se človek tako drastično preobrazi, izgubi svoje bistvo. Človek brez svoje stare dobre narave in njenih slabosti ni več človek, čeprav obenem tudi ne smemo pozabiti, da človek prav po svoji naravi stremi tudi k njenemu preseganju in je to zanj docela naravno. Tega se zaveda tudi Coetzee in nemara prav zato ta roman vseskozi ostaja tako dvoumen in kompleksen.

Ta kompleksnost je še posebej razvidna ob Davidovem razvoju in trku s sistemom. Simón tovarišu, ki seveda nejeverno zmajuje z glavo, Davidove težave razloži tako: “Predenj postaviš dve jabolki. Kaj vidi? Jabolko in jabolko: ne dve jabolki, ne dvakrat isto jabolko, samo jabolko in jabolko.” Če v avtomobilu sedijo trije moški, vidi enega in enega in enega moškega. Bega ga, kaj je ednina, od katere so trije moški množina. Ne zmore posploševati stvari, ker ne vidi skupnega imenovalca. Ne razpozna t. i. stolovstva stolov, ki določa in povezuje najrazličnejše stole na svetu, ampak uzre vsak predmet, vsako bitje posebej. Zato niti ni čudno, da se mu razni predmeti smilijo; stare, odslužene, pokvarjene in polomljene predmete pobira naokrog in jih shranjuje v svoj “muzej”. Ničesar ne zmore zavreči. Ima še druge svojeglave zamisli, na primer to, da lahko govori svoj lastni jezik, ki ga ne razume nihče drug, ali da se je don Kihot resnično spopadal z velikanom, ne z mlinom na veter. Kobilo prekrsti v konja in podobne neškodljive malenkosti. Nazadnje pristane (kljub močnemu odporu njega samega in njegovih “staršev”) v posebnem internatu, saj ga učitelji ne morejo obvladovati.

Vse to ima neko razvidno poanto: je apoteoza posebnosti in individualnosti nasproti dušechi monotonosti in nenaravnosti kolektivizma. Toda Coetzeejev pisateljski diskurz vendarle ni ideološko enoumen. Bralec uravnoteženih stališč bo ob navedenih zapletenih okoliščinah dvomeče

nihal, ali naj napako išče le v okostenelem sistemu ali pa je problem nemara res v otroku, ki ga je "mati" mogoče preveč razvadila. Kajti stvar še malo ni preprosta. Kljub hvalnici individualnosti ostaja – Coetzee je stvaren človek – nuja prilagajanja. Posamezniki se morajo do neke mere uklanjati skupnemu življenju, se za dobro vseh naučiti skupnega jezika in univerzalnih pravil aritmetike. Simón se dolgo trudi, da bi Davida socializiral in ga vsaj deloma uglasil na skupno melodijo. A dokončno zmago – na nekoliko dvoumen način sicer, morda celo v rahlo alegorični preobleki – vendarle slavi pravica do posebnosti, do svoje lastne narave. David pove, da bi rad, da ga vidijo takšnega, kakršen je. Toda zmaga Davida ni zmaga individualističnega egoizma. V sklepnih akordih romana fant v družbico, ki je ušla diktaturi brezkrvne enakosti, vabi *posebneže*, gradnike nove družbe, nove *skupnosti*. Morda se ravno tu najbolj približa liku Kristusa.

Dom

Jezusovo otroštvo je spisano v silno asketskem slogu, kjer je vse na svojem mestu. Tudi vsaka še tako nepomembna in pomožna besedica je preiščena. Avtor svoja besedila zmeraj večkrat precedi, in tokrat na cedilu ni ostalo nič, kar bi bilo zaznamovano ali kakor koli obstransko. Po eni strani asketizem jezika ustreza umerjenim navadam Novillinih prebivalcev, po drugi se prilega tudi dejstvu, da se vse skupno dogajanje odvija v začetniški, tuji španščini. Po tretji strani je pisan na kožo Coetzeeju, ki se je postopka jezikovne redukcije privadil že v mladih letih, in sicer kot programer v angleški računalniški firmi; takrat je moral v nedogled poenostavljati kodo računalniškega jezika, pozneje – še najbolj izrazito prav z novim romanom – je rad minimalistično klestil jezik svojih literarnih umetnin.

Skromen, suhoparen slog pa romanu tudi omogoča neskončno prelivanje pomenov. Zaradi tega smo bralci lahko nekoliko zbegani. *Jezusovo otroštvo* ni ne utopija ne antiutopija. Svet se deloma vrti okrog Simóna deloma okrog Davida. Simón ni Jožef in David ni Jezus, vseeno pa se vabljivo ponujajo vzporednice s svetopisemskima ikonama. Knjiga slavi individualnost, posameznikovo domišljijo in intuicijo, vendar v nekaterih pogledih časti tudi trezni razum in kolektivnega duha. Prisega na določeno mero prilagajanja za namene skupnega dobrega, hkrati pa na pokončno vztrajanje pri svojem prav. Na eni strani zavrača preveč abstraktno dobrohotnost, na drugi strani jo občuduje.

Jezusovo otroštvo je morda tudi zato prejelo obilo raznolikih kritik, med njimi velik del skeptičnih in odklonilnih. Kritiki se pač radi hudujejo nad tem, da kake stvaritve ni mogoče enkrat za vselej razumeti in zakoličiti. S to svojo slabostjo so kot učitelji, psihologi, pravniki in drugi institucionalni osebki iz romana, ki so narejeni po istem kopitu in ne prenašajo raznolikosti, zato ne zmorejo ovrednotiti drugačnosti. Učitelji ne dojamejo Davidove izmuzljive narave, njegovega bistva, njegove posebne vrste nadarjenosti. Pošljejo ga v ustanovo, kjer uporabljajo prilagojene metode za delo s problematiki. Podobno počnejo tudi kritiki s to Coetzeejevo knjigo, želijo jo preoblikovati v kaj že znanega in utečenega. Nekemu recenzentu se je na primer življenje v tem romanu zdelo "preveč spokojno za njegov okus, manjka mu vzponov in padcev, drame in napetosti"; to je citat iz romana. Po njegovem Južnoafričan z ogolelim slogom podleže banalnosti. Drugemu se je pripoved zdela preveč bizarna in ekscentrična.

Interpretom Coetzeejevih del je bilo laže, dokler so jih lahko razlagali v luči zmeraj konfliktnosti stvarnosti Južne Afrike. Avtor pa se je oznaki "južnoafriški pisatelj" vedno ogibal in ni maral, da se njegovo avtonomno literaturo ograjuje z mejami njegove trpke domovine. Njegova dela največkrat res presegajo konkretni prostor in čas, a daleč najbolj to velja prav za *Jezusovo otroštvo*, ki je slečeno vseh tovrstnih koordinat. Tudi tema, kot je človeška narava, ne bi mogla biti bolj univerzalna in brezčasna.

Coetzee si je zlasti v mladosti želel, da ga domovina s svojimi značilnostmi in premnogimi travmami ne bi tako silovito določala. Bila je kot utež, ki ga vleče k tlom, kadar koli je skušal poleteti in uresničiti visoke ambicije. A če ne prej, mu je selitev v novo deželo, Avstralijo, prinesla nekakšno osvoboditev. To ni več osvoboditev od bolečine in sramote rodne dežele, na kakršno je upal kdaj v preteklosti. Zato romana ne pojasnjujemo neposredno z njegovo življenjsko zgodbo, ki ga sicer razkriva kot iskalca novih življenj. Njegova pot je šla v grobih obrisih pač od Afrike prek Anglije do Amerike in nazaj v Afriko ter nazadnje Avstralijo. Selitve pa so ga zaznamovale že v čisto prvih letih življenja, ko se je z družino zaradi pomanjkanja denarja, očetovega dela in dolgov več kot desetkrat selil, vedno znova zapuščal dom in začel na novo. Biografskih iztočnic torej ne manjka. A bržkone imajo le tolikšno težo kot navezave na *Biblijo*. Zato pa lahko iz *Jezusovega otroštva* povlečemo sklep o Coetzeeju. Naposled ga ni odrešila nova dežela, temveč novo spoznanje. Za človeka je najbolj pogubno, če je popolnoma izkoreninjen, odrezan od kraja svojega otroštva, vržen v svet, kjer ne pozna ničesar, tudi tako temeljnih stvari ne, kot so jezik in navade. Vsaka vez s preteklostjo in predniki je boljša kot nobena vez. Vsaka, še tako razklana in uničujoča ljubezen do domovine

je boljša od tega, da človek do nobene dežele in nobenega ljudstva ne goji nič ljubezni podobnega. Vsakršni svojci so boljši od izolacije, ko človek neorientirano plapola v vakuumu vesolja. To najbrž toliko jasneje občuti senzibilni pisatelj, ki je v zadnjem času ostal domala brez vseh. Leta 2010 je v Ameriki za rakom preminil še njegov brat David Keith Coetzee, ki mu je posvečeno *Jezusovo otroštvo*. Morda je to še eden od Coetzeejevih zamotanih namigov, kako razumeti njegov roman.